

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ДОШКІЛЬНИКА

У статті розкриваються основні етапи та вузлові моменти допиту дітей дошкільного віку в залежності від їхнього віку.

Ключові слова: методика, допит, дошкільник, дитина, слідчий.

З практики розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3-5 років повідомляли на допиті дані, що сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Водночас дітей рекомендується допитувати лише у разі крайньої потреби, позаяк допит може негативно вплинути на їхню психіку [4].

Під час допиту дітей дошкільного віку необхідно використовувати цілеспрямовані психолого-педагогічні прийоми, засновані на знаннях індивідуально-психологічних особливостей, основних показниках фізичного, психічного та інтелектуального розвитку, а також вміннях знаходити ефективні методи та алгоритми проведення допиту.

Особливості допиту неповнолітніх розглядалися у працях таких науковців, як: І.В. Басіста, Р.С. Белкін, Л.В. Васильєв, А.І. Долгова, В.Г. Дрьомов, Л.І. Казміренко, Л.М. Карнеєва, В.О. Коновалова, М.М. Коченов, Є.М. Левшиць, Т.П. Матюшкова, Н.Р. Осипова, С.С. Ординський, С.О. Пришляк, І.В. Романовська, В.Ю. Шепитько, С.І. Яковенко та ін..

Дуже важко починати допит дітей дошкільного віку молодим слідчим, тому що вони не знають психологічних та психофізичних особливостей дітей, методики проведення допиту. У підручниках досить детально описані особливості проведення допиту дорослих, тоді як методика проведення допиту дітей дошкільного віку не висвітлювала. Тому, **метою нашої статті** є розкриття вузлових моментів методики проведення допиту дошкільників.

У статті 168 "Допит неповнолітнього свідка" Кримінально-процесуального кодексу України зазначається, що "... допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років у присутності педагога, а при необхідності - лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Свідкові, який не досяг шістнадцятирічного віку, роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду, але про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за завідомо неправдиві показання його не попереджають...". Отже у КПК не вказується з якого віку можна проводити допит дитини, що стала свідком або жертвою злочину, але ж іноді для слідства іноді вони є єдиними носіями інформації злочинних діянь.

Проведення допиту цієї категорії неповнолітніх обов'язково вимагає врахування вікових особливостей та копіткої попередньої підготовки слідчого. Так, він повинен:

- обрати місце й обстановку для допиту дошкільника (удома, у дитячому закладі, у "зеленій кімнаті"), тобто там, де дитина відчуватиме себе в безпеці й не там, де вона зазнала шкоди;
- вивчити індивідуально-психологічні особливості малюка, його "сильні та слабкі місця"; схильність до фантазування; захоплення; любимі ласощі тощо, що матиме значення для встановлення контакту;
- знати соціальне оточення та родинні стосунки дитини;
- з'ясувати, в якому емоційному стані перебувала дитина на момент сприйняття подій (чи була, зокрема, налякана, схвильована і т. ін.); чим була зайнята в той момент, приймала участь у події або тільки спостерігала [5];
- з'ясувати чи обговорювали дорослі ці події в присутності дитини й чи могли їхні оцінки вплинути на позицію дитини (викликали страх, почуття провини тощо);
- дати можливість дитині звикнути до себе та встановити довірливі стосунки з нею, для цього необхідно попередньо зустрітись (три-шість разів);
- настроїти дитину на процес допиту (дитина будь-якого віку повинна йти обдуманно на допит, усвідомлюючи, чому і для чого вона тут);
- розказати про те, що під час допиту буде проводитися відео зйомка;
- звернутися до фахівців (вихователя, психолога), які мають досвід роботи з дітьми певної категорії, щоб краще підготуватися до проведення допиту; зокрема, підготувати перелік питань та проконсультуватися з компетентним фахівцем – чи будуть питання зрозумілими для дитини;
- підготувати наочний матеріал (іграшки, макети, фотографії, малюнки тощо), тому що дитині іноді легше показати, ніж сказати;
- підготувати відеокамеру, мікрофон для зйомки.

Підготовка наочного матеріалу має свої певні особливості. Так, наприклад, при підборі іграшок ляльок для дітей дворічного віку можна використовувати безстатеві ляльки. Однак уже трьохрічна дитина розрізняє вік оточуючих (немовля, дівчина, хлопець, тьотя, дядя, дід, бабка), усвідомлює власну стать. Тому при її допиті слід застосовувати ляльок жіночої та чоловічої статі та іграшки різновікових категорій (жінка, чоловік, дідусь, бабуся, немовля, малюк, юнак, "вагітна" жінка тощо.). При цьому перед демонстрацією іграшок слід з'ясувати, чи розуміє дитина вікові та статові відмінності пропонованих ляльок.

Методика допиту дошкільника відрізняється від методики допиту дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку, що зумовлено особливостями фізичного, психічного, психофізичного, інтелектуального розвитку дітей різних вікових груп.

Дворічна дитина мимоволі запам'ятовує яскраві й емоційно значущі події. Вона легше сприймає наочний матеріал, орієнтується у звичному оточенні, розрізняє напрями "вперед" і "назад", "догори" і "донизу", помічає зміни в розташуванні предметів, однак їй ще важко розрізняти значення слів "сьогодні", "завтра", "вчора", визначити точний час подій. Активний словниковий запас дитини з благополучної родини сягає 300 слів, у дівчаток він зазвичай більший, ніж у хлопчиків. Дитина може давати відповіді на прості запитання. Тому для полегшення дачі показань дитиною при допиті слід використовувати іграшки-образи (наприклад, – "Покажи на ляльці де було боляче тобі", "Покажи на ляльці куди дядя вдарив маму?"). Чіткий та зрозумілий перелік конкретних питань сприятиме відновленню в пам'яті дитини того, що вона бачила, переживала. Тривалість допиту дітей двоохрічного віку не повинна перевищувати 5-10 хвилин.

На кінець третього року життя в дитини словниковий запас зростає до 1500 слів. Її увага обмежена за обсягом та

не стійка, дитина легко відволікається новими чи більш яскравими об'єктами. Впізнання стає більш диференційованим. Діти трьох років можуть давати лише нескладні відповіді на зрозумілі їм запитання. Трьохрічному малюку слід задавати конкретні питання: "де", "хто", "куди", "що", "який", "яка", "кого" (наприклад, "Де тобі було боляче?", "Що робив дядя?", "Кого ти бачив: дядю чи тьотю?", "Куди дядя пішов?" та ін.). Часто при допиті залишаються незрозумілими деякі слова малюка, однак, емоційне забарвлення сказаного зрозуміле.

Оскільки стійкість уваги трирічної дитини в ігровій діяльності триває 25 – 30 хв., допит варто проводити впродовж 10-15 хвилин.

У дітей *трьох-п'яти років* розвинута наочно-образна і рухова пам'ять. Вони можуть відтворити в середньому не більше 4 предметів (їх відображень) з 10-15 та два слова з 10 [3]. Малюки найлегше запам'ятовують те, що справило на них сильне враження. Їм властиве активне дійове, а не словесне мислення; їм легше що-небудь зробити, ніж розповісти про зроблене. Слідчий може зіткнутися з розходженням у показах дитини: між тим, що вона робить, і тим, як вона пояснює свої дії. Чим старше дитина, тим більш у неї розвинуте наочно-образне, а згодом і логічне мислення.

У дітей цієї вікової категорії активний словник швидко поповнюється й сягає 1500 - 2000 слів. У сприятливій ситуації вони можуть використовувати складні речення. Перед такими дітьми можна ставити такі питання: "хто говорив?", "де був?", "який?", "яка?", "що робив?", "кого?", які вимагають логічного та т. ін.).

Стійкість довільної уваги в ігровій діяльності в п'ятирічної дитини зростає до 50 хв. Діти можуть безперервно гратися, однак в інших видах діяльності їм важко надовго зосереджувати увагу. Тому допит можна проводити протягом 20-25 хвилин.

У дошкільників від *п'яти до шести-семи років* процеси мислення досить розвинені: упізнаючи предмети, дитина порівнює їх, використовуючи свої знання, хоча при цьому нерідко ще не вміє відділити те, що бачить, від того, що знає про предмет від інших. Розвивається наочно-дійове мислення, потім образно-мовне. За допомогою мовлення діти починають мислено оперувати об'єктами, зіставляти їх, розкривати їх властивості і відношення, виражати цей процес і його результати в судженнях, міркуваннях [3].

Словниковий запас старшого дошкільника сягає 3500-4000 слів, деякі діти вміють читати прості тексти, писати букви, навіть нескладні слова; вони здатні досить зв'язано викладати власні думки, встановлювати причинно-наслідкові та інші зв'язки.

На нашу думку, допит дошкільника можна поділити на такі етапи:

1) *Вільна бесіда*. Слідчий може разом з дитиною роздивитися картинку, іграшку, кімнату тощо. Він може задати дитині такі питання: "Як тебе звати?", "У тебе є брат (сестра)?", "Як його (її) звати?", "Як звати твою маму?", "У яку гру ти сьогодні грав?", "З ким грав у гру?", "З якими іграшками ти любиш гратися?", "Покажи де твої іграшки ночують?" тощо. Під час цього етапу слідчий вивчає індивідуально-психологічні особливості дитини. На цьому етапі відбувається адаптація дитини до слідчого і навпаки – слідчого до неї.

2) *Встановлення психологічного контакту*. Слідчий заохочує дитину розповісти про себе та рідних та підкріплює самооцінку та впевненість малюка в собі. На цьому етапі слідчим вивчаються ритм, темп, невербальні засоби спілкування дитини та визначається з найбільш дієвими психолого-педагогічними прийомами допиту дошкільника. Слідчий демонструє дитині іграшки-образи, що підготував для допиту, та з'ясовує чи розуміє вона вікові та статеві відмінності ляльок.

Якщо дитина не йде на контакт, можна розпочати будувати з конструктора, наприклад хату, й зіграти, що є певні труднощі у будівництві, однак, при цьому не варто просити дитину про допомогу. Бажання допомогти дитина має висловити сама. Якщо дитина зовсім не йде на контакт, слід їй дати час для адаптації та звикання. Дитина повинна відчувати що їй нічого не загрожує. Терпіння та такт творять дива.

Для того, щоби дитина звикла до слідчого, йому треба бути прийти на зустріч з дитиною три - п'ять разів. Однак, слід пам'ятати, що чим меншою є дитина, тим скоріше вона забуває те, що вона бачила. Тому у цих випадках для допиту можна використовувати дитини знайомих для неї осіб, звичайно під контролем слідчого.

3) *Активізація пам'яті*. Після того, як дитина звикла до слідчого та встановлено з нею контакт, слідчий оживляє в дитини сліди пам'яті про певні явища, активізує її емоційну сферу за допомогою іграшок, розгляду картинок, предметів, що мають пряме відношення до злочинної події. Наочний матеріал повинен відповідати змістові допиту. Стимулом до активного пригадування може служити пропозиція дитині намалювати те, що вона спостерігала.

4) *Основна частина допиту*. У цій частині допиту дошкільнику послідовно ставляться запитання, які спрямовують його активність. Залежно від змісту допиту, у ньому в різних поєднаннях використовуються такі прийоми, як – запитання, пояснення, показ наочного матеріалу. Дошкільнику роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду.

Спочатку слідчий повинен задавати прості питання (що? хто? який? куди? та ін.) для відновлення в пам'яті дитини того, що вона бачила та переживала. Друга група запитань вимагає від дитини деяких логічних узагальнень, умовиводів, встановлення причинних зв'язків, розкриття змісту баченого чи пережитого (для чого? чому? навіщо? чим схожі? як узнати?, хто говорив ?, що говорив?, як говорив ? та ін.). Запитання треба формулювати чітко, конкретно, коротко. (Яку машину ти бачив? Якого кольору машина?). Неконкретні запитання часто призводять до неправильних, поверхових відповідей. У самому запитанні не повинно бути незрозумілих дитині слів. У кожному запитанні повинна бути лише одна думка.

Слід також ставити такі запитання, які викликали б у дітей різні образи — зорові, слухові тощо. Наприклад, "Що ти чув, коли був на набережній?" Слухові сприймання допомагають дитині точніше пригадати все, що характеризує явище, предмет. Крім основних запитань слідчий повинен використовувати й допоміжні. Наприклад, "А що ще ти бачив цікавого? Яка це річ? Як вона називається?"

Відповіді дитини при допиті можуть бути розгорнутими і короткими. Вимагати на кожне запитання розгорнутої відповіді не слід, інакше допит утратить свою невимушеність, стане нецікавим для дитини, затягнеться. Під час допиту бажано, щоб дитина висловлювала своє ставлення до предметів і явищ, ділилася почуттями, переживаннями. Слід пам'ятати, що допит повинен проходити вільно, не напружено, у звичайних, невимушених умовах. Слідчий повинен

стежити за ходом допиту, спрямовувати його, не давати відхилитися від теми, вести бесіду жваво, емоційно.

5) *Уточнення показань дитини.* Для уточнення показань слід використовувати наочний матеріал: картину, іграшку, модель, предмет у натурі. Наочний матеріал викликає зацікавленість, мовну активність. Висловлювання дитини в таких випадках безпосередньо спираються на відчуття і сприймання. Слідчий зіставляє отриману від дитини інформацію з наявною і у запитально-відповідній формі намагається усунути суперечності, неточності, неясності і т. п.

6) *Складання протоколу.* Слідчий переглядає відеозапис та записує в протокол отриману під час допиту інформацію (при цьому зберігаються лексичні особливості мови неповнолітнього). Його підписує замість дитини її законний представник, це не статист, він має закріплені законом права.

Слід також підкреслити, що дітей можна умовно поділити на різні типи – "допитливий", "говорун" (товариські та відверті), "мовчун" (мовчазні та замкнуті), "фантазер" та "залежний" (навіювані та конформні). Слідчому під час допиту особливу увагу слід звернути на "залежного", батьки можуть нав'язати такій дитині те, що вони хочуть щоби дитина розповіла. Дитина, знаючи правду, буде її замовчувати й слідчому щоби отримати від неї інформацію необхідно застосовувати певні непрямі методи допиту.

Так, наприклад, батько дівчинки чотирьох років розшукувався за скоєння тяжкого злочину. Оперативникам стало відомо, що дитина іноді бачиться з батьком. Однак, простежити де він переховується ніяк не вдавалося. Тоді було прийнято рішення про впровадження жінки (оперуповноваженого кримінальної міліції у справах дітей) дитячого садка, який відвідувала дівчинка, у ролі нового вихователя її групи. "Вихователь" на занятті із малювання давала завдання малювати дітям свою сім'ю. Хід заняття був записаний на приховану камеру. Фоном для малювання був аудіозапис пісні "Про батька". Дівчинка дуже скучала за батьком, тому намалювала його у вікні п'ятиповерхового будинку та дитячу площадку біля цього будинку. Потім "вихователька" запропонувала дітям обрати собі пару та розказати іншому про свій малюнок. Дівчинка розказала своїй подрузі про малюнок, у ньому йшлося про відвідування батька у вихідний день. Вихователь зробила ксерокс малюнка. А для того щоби не злякати батьків дівчинки начебто ненароком забруднила її малюнок та ще кількох дітей борщем (щоби вони розмокли) та потім їх за згодою дітей викинула.

Оперативники встановили три будинки, які схожі були з малюнком дівчинки, відпрацьовували кожен квартиру та вели цілодобово спостереження за ними. Завдяки цьому методу злочинець був затриманий.

Деякі діти під час допиту ніяковіють, можуть проявляти невпевненість, занижену самооцінку, надмірну чутливість до зауважень, соромливість тощо. Таким дошкільнятам, якщо вони жертви або свідки сексуального насильства, важко розказувати при дорослих про те, що робив злочинець. Для того, щоби дізнатися про злочинні події, що відбувалися з дитиною, психолог (у дитячому садку, вдома, "зеленій кімнаті") може запропонувати дошкільнику пограти в гру-драматизації. Дитині іноді простіше відтворити з іграшкою дії злочинця.

Слід пам'ятати, що в грі важливим є не тільки процес відтворення, але і його якість. У дітей п'яти-семи років розвинуте не лише репродуктивна уява, але й зароджуються творчі форми - фантазії. Тому запропонована гра може відображати як реальність, так й фантазії дитини. Тому доречно її записати на відеокамеру. Після гри можна задати дитині запитання-уточнення, щоби з'ясувати, чи вигадала (сфантазувала) вона події, які були розгорнуті в грі, чи вони відбували дійсні події. Запитання-уточнення можуть бути поставлені перед дитиною після перегляду відеозапису гри.

Іноді при допиті діти розпочинають самі розказувати, при цьому істині показання вони плутають з фантазіями та вигадками. Вони так заграються, що й самі не пам'ятають що казали до цього. Тому з такою категорією дітей слід поводити себе строго, однак не суворо. Їм слід указувати для чого вони запрошені й те, що їх неправдиві свідчення можуть мати наслідки як для самого дошкільника, так й для осіб про яких йдеться мова у свідченні.

Уява в дітей, справді, менш керована свідомістю, але її зміст і продуктивність повністю залежать від обмеженого життєвого досвіду. Діти, створюючи образи уяви, використовують тільки те, що їм відомо, тому їхня уява в цілому бідніша, ніж у дорослих [3].

Слід також пам'ятати, що не можна під час допиту допускати неприродні інтонації, зменшувальну формою слів. Діти чутливі до фальші й не мають поваги до людей, що занадто відверто намагаються сподобатися їм. Слідчому необхідно серйозно поставитися до того, що цікавить або хвилює дитину.

Дошкільники, спостерігаючи за навколишньою дійсністю, починають осмислювати, запам'ятовувати та логічно передавати побачене. Особливістю їхнього відтворення є те, що вони погано розбираються в причинних зв'язках, сприймають подію не в цілому, а лише окремі, часом другорядні її сторони. Діти цього віку намагаються наслідувати дорослих, що особливо яскраво виявляється в їхніх іграх.

Висновки. Описані вікові особливості дітей дошкільного віку, етапи опитування та методика проведення допиту сприятиме розвитку психологічної, педагогічної та правової компетентності слідчих та розкриттю злочинів, де свідками або потерпілими є дошкільники.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бедь В.В.* Юридична психологія: Навч. посіб. / Бедь В.В. — [2-ге вид., доп. і переробл.]. — К.: МАУП, 2004. — 436 с.
2. *Будзинська Аліція.* Як опитувати дитину: Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. Пер. з польск. — Режим доступу : — <http://www.ccf.org.ua/irc/all/view/221>
3. *Волкова Н. П.* Педагогіка: посібник / Н. П. Волкова. — К.: Видавн. центр "Академія", 2001. — Електрон. дан. — Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/pedagogics/volkova_pedagogika/zmist.htm/ — Назва з екрана.
4. *Коновалова В. О., Шепітько В. Ю.* Юридична психологія: Підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. — [2-ге вид., перероб. і доп.]. — Х.: Право, 2008. — 240 с.
5. *Коченов М. М., Осипова Н. Р.* Психологія допиту малолітніх свідків / М. М. Коченов, Н. Р. Осипова. — Електрон.

дан. – Режим доступу : – <http://www.dnu.dp.ua/metodi/fpsih/>.

Подано до редакції 31.01.11
